

СИМВОЛІКА ОБРАЗУ РОЗСИПАНИХ ПЕРЕЛ У ПОЕЗІЇ "МОЛОДОЇ МУЗИ"

У статті подається інтерпретація символічного образу розсипаних перел у поезії літературного угруповання "Молода Муза", розкривається семантика символу перлини у світовій культурі та показується специфіка трансформації його на українському літературному ґрунті в період кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Символ вважається здобутком романтизму кінця ХVІІІ – початку ХІХ століть, хоча, насправді, він присутній ще в первісній міфології та античній культурі. Щодо української поезії, то в ній символ утверджується протягом кількох періодів. Перший з них – бароко. Наступний – романтизм. На зміну романтичній символіці приходить символіка позитивізму. Українська поезія доби модернізму мала постійне коло символів, що дозволяло їй, завдяки їх універсальності, увійти в простір західноєвропейської літератури. Прикладом одного із таких символів може бути поетичний образ розсипаних перлів, що в поетичному тексті набуває символістських ознак.

Метою цієї статті є спроба проілюструвати специфіку поетичного символу в українській модерністській поезії кінця ХІХ– початку ХХ століть на прикладі символічного образу розсипаних перел у поезії "Молодої Музи".

У поезії "молодомузівців", взагалі, окреслюється чітка тенденція до порівнянь чи асоціацій каміння (коштовного чи просто каменю) із різного роду явищами та поняттями, чого не було у творах їх попередників. Вочевидь, є підстави вважати, що це був один із модерністських прийомів увиразнення художньої образності та створення символічних образів. Поети досить часто вдаються до побудови поетичних образів, вербальним вираженням яких була б також назва того чи іншого каменю. Яку саме семантику вкладали "молодомузівці" в образи з назвою коштовного каміння чи, наприклад, граніту? Можливо, залучаючи до смислового поля поетичного образу ще й символічне значення каменю та, зрозуміло, асоціації, пов'язані із цим значенням, поети підкреслювали цінність певних почуттів чи значущість певного явища, надавали відтінку таємничості й екзотики цим образам або, навпаки, намагалися підкреслити їх гнітючу семантику. Так, у віршах В. Пачовського зустрічаємо *опалеву імлу* [1: 311], *смарагдове море* [1: 306], *брильянти сліз* [1: 332], а у Сидора Твердохліба – *брильянтив срібні рої* [1: 598], які сипле місяць, і просто *каміння* або *скель* [2: 97, 139, 140, 145] у П. Карманського як символ людських бід. Загалом же у поезії "Молодої Музи" можна зустріти такі образи та образні означення, як *самоцвіти*, *брильянти*, *сапфіровий*, *рубіновий*, *рубіни*, *смарагдовий*, *жемчуг*, *перлини*, *жар-аметисти*, *топази*, *мрамор*, *граніт*, *опал та опалевий* [1] тощо. Найуживанішим проте є образ *перел* та такі образно-поетичні конструкції, де означення *перловий* вступає разом із назвою самого образу в певну семантичну єдність або утворює образ-символ.

Модерністською за своєю суттю є і назва збірки поезій "молодомузівців" "Розсипані перли" [1]. Символічність назви цієї збірки заперечити важко, і тому її символізм сприймається скоріше як художній факт, як закономірність і спонукає не стільки до пошуку аргументів щодо її символічної природи, скільки до пояснення, декодування чи інтерпретації її символічного змісту. Поєднання в назві збірки слів *розсипані* і *перли* не випадкове й оприявнює певний художній прийом, своєрідну тактику, яка має на меті сполучити два символічні змісти, й тим самим утворює нову символічну єдність.

Розгляньмо цей момент художнього творення ближче. У різних культурах світу перлина символізує відродження (Єгипет), плодючість, жіночність, чистоту, досконалість, праведність, світло, цноту, (християнство), просвітлення (буддизм) [3: 700-702]. Як бачимо, значення, що наповнюють цей символічний континуум, не завжди тотожні (плодючість – цнотливість). Проте, спільним для всіх значень є позитивна, світла семантична забарвленість. Перлина – символ світла і добра. Уявімо собі перли, нанизані на нитку, перлове намисто: впорядкованість, послідовність, відповідність, гармонія... Одна за одною перлини утворюють світлий ланцюг, що милує око. Ми ж маємо справу із *розсипаними* перлами, тобто не з гармонійною єдністю одиничних об'єктів, не з упорядкованістю, а з хаосом, роз'єднаністю, розірваністю. Саме асоціація з розірваною ниткою намиста наштовхує на думку про раптовий кінець, апокаліпсис, змушує відчувати якусь катастрофічність цього розриву.

І все ж не слід поспішати із остаточними висновками. Природі символізму властива багатозначність, а тим більше, вона властива символізму поетичному. У світовій релігії перли вважалися священними й цілющими. В ісламському світі існує повір'я, що в потойбічному житті перлини утворюють сфери навколо праведних душ. До того ж, у християнстві символіка перлів також пов'язується із духовною досконалістю: ворота в Новому Єрусалимі зроблені із перлин (Одкровення

Святого Івана Богослова): *А дванадцять брам то дванадцять перлин, і кожна брама зокрема була з однієї перлини. А вулиці міста щире золото, прозорі, як скло.* [вірш 21, 21р.]

Одним із значень символу перел, які виділяють сучасні дослідники, є сльози [3: 701], і слід відмітити, що в цьому значенні символу властива двоїстість: це і сльози горя, і сльози радості. Виникає питання: в якому саме із цих двох значень вжитий символ перел у назві збірки? Чи, може, не слід розмежовувати ці значення? Символізм, окрім того, що багатозначний, ще й непізнаваний до кінця. Він не обмежує уяву реципієнта (глядача, читача) у процесі сприймання твору, в чому і є його привабливість як художнього явища. Ми можемо здогадуватися про істинне значення символу, проте не стверджувати, що з усієї множинності його значень істинним є те чи інше. Зрештою, кожен реципієнт сприймає твір, виходячи із власного досвіду і творить, по-суті, свій континуум символічних значень, більш чи менш подібний до континуумів інших реципієнтів. Мистецтво – це гра, як його означив свого часу Гейзінга [4], і читач в якійсь мірі дійсно "грається" у світі художнього твору. Та й декодування символу нагадує гру своїм процесом впізнавання різних значень. Таким чином, кожен може по-своєму може окреслити той символічний континуум, що властивий назві збірки, виходячи із специфіки її творів, та, наскільки це можливо, розкрити ту розмаїтість символічних значень, що прихована в символі розсипаних перел.

Отже, одне із цих значень – сльози. У давнину вважалося, що перлина в мушлі – це образ єднання вогню й води, оскільки запліднювала мушлю роса (яка, у свою чергу, вважалася божественним дощем) або блискавка чи світло Місяця й зірок [3: 700]. Образи перел і роси за своєю художньою природою, насправді, споріднені: перла можуть символізувати сльози і бути метафорою роси. Роса ж є символом, зокрема, й сліз, і її краса може порівнюватися із красою перел. Вони наче співіснують у мистецтві й іноді відбувається заміщення їх одне одним. До висновку про те, що образ перел у назві збірки "Розсипані перли", можливо, є символом сліз, підводить також вживання самим автором збірки, П. Карманським, образу роси в символічному значенні сліз у поезії "Чогось так сумно..." [2: 45].

Значення образу перел як символу святості, чистоти, світла, просвітлення завдяки своїй семантичній близькості утворюють певну семантичну єдність, своєрідне поле символічних значень, які за умови вживання образу перл як *розсипаних* відповідно змінюють полярність свого емоційно-смислового навантаження. Розсипані перли – це, якщо ще не втрачена, то така, що постала під загрозою втрати, святість, праведність, позбавлена міцної основи й джерела свого натхнення. Це ще й чистота, але вже не та, що раніше, знехтувана, невизнана у своїй красі. Це світло, але розсіяне ("розсипане"), несміле, позбавлене єдиного витоку. І, якщо, "розсипані перли" – це просвітлення, то це просвітлення, яке не несе гармонії. Ці символічні значення у своїй сукупності створюють враження Краси, якій загрожує Зло. То чи не є образ розсипаних перел яскравою ілюстрацією модерністського канону? Ш. Бодлер, твори якого, без сумніву, на "молодомузівців" справили великий вплив, бачив цей аспект концепції модернізму так: "Мне казалось любопытным – и тем более приятным, чем труднее была моя задача – заняться добыванием *Прекрасного из Зла*. <...> Что такое поэзия? В чём её цель? О разгарничении *Добра и Красоты*; о *Красоте в Зле*; о том, что ритм и рифма отвечают в человеке бессмертным потребностям в монотонности, симметрии и в чувстве удивления..." [5: 7-9]. Таким чином, образ розсипаних перел може означати і щось гріховне, яке, проте, попри свою гріховність, залишається прекрасним (прикладом може бути еротизм інтимної лірики В. Пачовського).

В Античності перли вважалися оберегом від зла, від нещастя, від омани й зрадливих друзів, турбот і меланхолії, неспокою і безсоння. Лихим знаменням ставало розірване перлове намисто, особливо для нареченої, для якої воно взагалі вважалося небажаною прикрасою через асоціації зі сльозами [3: 701]. Знаючи цей аспект символіки образу перл, можна спрогнозувати мотиви, які зустрічаються у збірці. Це мотиви неспокою, туги, біди, зради, турбот, приреченості тощо.

З огляду на смислове наповнення символічних образів поезій збірки "Розсипані перли" справедливим, на наш погляд, є також припущення щодо існування ще, принаймні, одного значення образу розсипаних перлів як символу нездійснених мрій. До такої думки схиляє інтерпретація поетичних творів збірки, зокрема поезії "Ізнов доводиться ридати..." (інтерпретацію поезії подано вище).

До сьогодні в Китаї перлина в пащі дракона вважається символом мудрості, здобутої власним життєвим досвідом; перлина мудрості, яку кожен може віднайти в самому собі. Мова йде про мудрість як вищий ступінь пізнання й ознаку досконалості. Проте, ця мудрість не дана ззовні, а набута особистістю впродовж життєвого шляху, винесена із досвіду переживань, страждання, терпіння, пізнання. Підтвердження наявності саме такого значення у символічному континуумі образу розсипаних перел може бути поезія П. Карманського "І знов доводиться ридати" [2: 44], ліричний герой якої шляхом страждань досягає вищого ступеня пізнання, а біль втрат, очищає його

душу. Натяк на скривавлений терен є означенням святості зболеної людської істоти. Як бачимо, Краса (святість) і Зло (страждання) знову сплелись і утворили суцвіття неповторної поетики вірша. Мотив вивищення людського духу через страждання, вдосконалення людського ества попри занепад душевних сил часто зустрічається у поезіях "молодомузівців". Таким чином, виходить, що кожен вірш, зокрема, є однією із розсипаних перлин, вираженням життєвої мудрості їх авторів, здобутком їх власного досвіду, результатом змагання людського духу, свідченням занепаду душевних сил, який є водночас і духовним стражданням.

Образ *перлів* у "молодомузівців" видається самодостатнім. Іноді у структурі твору його не можливо декодувати, як от у поезії В. Пачовського "Царівна Млака" [1: 324-325]. Контекст цієї поезії наштвхує лише на здогадку про те, що таке *прелісти млаки*: можливо, це скупчення зірок на Чумацькому Шляху, можливо, – сузір'я, якісь дивні, фантастичні зоряні кораблі, на яких пливе по небу Царівна Млака. Намисто ж із ясных перел, скоріш за все, асоціюється із зорями. Це лише здогадки, бо остаточно декодувати ці символи не вдається. Проте присутність символічних поетичних образів надає творові витонченої чарівності, привабливості і, звісно ж, має вагоме естетичне значення. Натомість, більш прозорою семантика символу перлів є, зокрема, в поетичній збірці В. Пачовського "Розсипані перли" [1: 299-301]. Його еволюціонування в межах творчості навіть одного поета свідчить про широке семантичне поле цього образу. Так, *розсипані перли* – це сльози над розтоптаним коханням (перший вірш циклу) і водночас (це видно з інших поезій циклу) – це те дороге й цінне в житті, що приносить людині щастя: радість бути в парі, взаєморозуміння, чар кохання, гармонія у стосунках із милою серцю людиною. Із цього ряду значень важко виокремити щось одне. В образі *розсипаних перел* яскраво проступає природа символу, його завуальованість, утаємниченість, непізнаваність, асоціативність і багатозначність. Таким чином, один і той самий символ у поезіях В. Пачовського може мати полярні асоціації-значення. Це і символ сліз, горя, принижених і зневажених почуттів, а також – символ щастя, радісних митей. Така варіативність семантики поетичного символу свідчить про художню майстерність автора. Тільки справжній майстер може настільки тонко відчутти природу образу й так оригінально подати поетичний символ.

Образ перел символічним стає також у П. Карманського та асоціюється із такими семами, як сльози, мрії, місячне світло. Хоч найчастіше образ перел асоціюється зі сльозами, він, насправді, має й свою утаємничену семантику, наче замкнену у семантичному ядрі символічного образу. Так, наприклад, вислів "перла мрій", на перший погляд, досить прозорий, але чому П. Карманський не використав його без слова "перли"? Вочевидь, воно саме має певну символічну забарвленість у контексті поезії. Дослідження цього символу у поезії "Молодої Музи" дає підстави вважати, що він має особливе значення. Асоціації символічного образу перел – це, насамперед, чистота, щирість почуттів, щось дороге й миле серцю, очищення душі через сльози тощо. Помітною стає також близькість образу перел у поезіях "Молодої Музи" до світла, оскільки *перлистами* в ній є зорі, вранішня зоря, промені, відблиски світла, та до води, адже перли стають уособленням роси, сліз, краплин. Можливо, в основу смислової домінанти усіх цих поетичних образів покладені такі дві фізичні якості перел, як походження із води та блиск, сяяння.

Ми спробували виділити основні, найбільш яскраві і близькі за своїм смисловим навантаженням, значення смислового континууму образу *розсипаних перлів*:

- розсипані перли як символ сліз;
- розсипані перли як символ недосяжних мрій;
- розсипані перли як здобута в життєвому досвіді мудрість;
- святість, якої досягають через страждання;
- символ втрат, зради, біди, приреченості.

Оскільки українській ментальності не властивий такий образ-символ, як перлина, то можна припустити, що він запозичений "молодомузівцями" для створення екзотичних картин та передавання певних символічних змістів. Символічне, сакральне значення перли мали як в античній культурі, так і в культурах Далекого Сходу. Їм приписували магічні й цілющі властивості (Індія), вважали символом езотеричних знань та духовного прозріння в буддизмі, метафорою Христа в лоні Диви Марії [2: 701]. Можливо, полярні асоціації, які виникають стосовно поетичного символу перел у "молодомузівців", певною мірою можна пояснити багатозначністю та амбівалентністю цього символу у світових культурах. Образ перел у символічному значенні використовували майже всі "молодомузівці", що характеризує його як символ, властивий саме їх творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Розсипані перли: Поети "Молодої Музи"/ Упоряд., автор передм. та приміт. М.М. Ільницький. – К.: Дніпро, 1991. – 710 с.

2. Карманський П. Ой люлі, смутку: Поезії. – Ужгород: Поличка "Карпатського краю". – № 6 (49). – 1996. – 416 с.
3. Энциклопедия символов / сост. В.М. Рошаль. – М.: АСТ; СПб.: Сова, 2007. – 1007, [1] с.: ил.
4. Гейзінга Йоган. Номо Ludens / Пер. з англ. О. Мокровольського. – К.: Основи, 1994. – 250 с.
5. Бодлер Ш. Стихотворения. – Харьков: Фолио, 2005. – 256 с.

Матеріал надійшов до редакції 05.06. 2008 р.

Шегеда Е.П. Символика образа рассыпанного жемчуга в поэзии "Молодой Музы".

В статье интерпретируется символический образ рассыпанного жемчуга в поэзии литературной группы "Молодая Муза", раскрывается семантика символа жемчужины в мировой культуре и показывается специфика его трансформации на украинской литературной основе в период конца XIX – начала XX века.

Shegeda O.P. The Symbolism of the Image of Scattered Pearls in the Poetry of "Moloda Muza".

The interpretation of symbolical image of scattered pearls in the poetry of literary group "Moloda Muza" is made in the article. The meaning of the symbol of a pearl in the world culture is elucidated and the specific character of its transformation on the Ukrainian literary base in the 19th – the beginning of the 20th centuries is shown.